

Az életrajzi fordulat kvalitatív jellemzői és tulajdonságai

PRIBÉK LÁSZLÓ

Eszterházy Károly Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola

HANS RENDERS, BINNE DE HAAN & JONNE HARMSMA (eds): *The Biographical Turn. Lives in History*. Oxon, New York, Routledge. xv + 222 p. ISBN: 978-1-138-93971-4

A Hans Renders, Binne de Haan és Jonne Harmsma szerkesztette kiadvány az életrajzírás (biográfia) több száz éves múltját és jelenét mutatja be különböző vizsgálati (történettudományi, neveléstörténeti, szociológiai, irodalmi, politikai, gazdaságpolitikai) keresztmetszetekben. Segítségével bepillantást nyerhetünk a történetíráshoz sorolt műfaj változásairól az egyes történelmi időszakokban – fejlődéstörténeti fejleményeit, illetve főbb tartalmi-módszertani csomópontjait végeredményként komplex időhorizonton szemlélhetjük. A kirajzoló távlatok összességében hosszú és vizsontagságos *történeti előzményeket* jelenítenek meg az életrajzírás elmúlt mintegy 350 évről. Előbb a XVIII. század végén a Kant-féle eszmevilág irányából, majd a XX. század jelentős részében a francia Annales-csoport első- és másodgenerációs történészei által érik komoly támadások az individuumot középpontba állító történeti munkákat. Az egészen az 1980-as évekig érvényben lévő tudományos szemlélet a kollektív megközelítések, az emberi tömegek, struktúrák prioritása melletti érveléseknek ad helyet. Humán tömegek, csoportok tudományos vizsgálatokba történő bevonása, az ily módon feltárt valóságkom-

ponensek kvantifikált mutatókkal történő meghatározása kutatásmódszertani vonatkozásban az 1950-es évektől a kvantitatív szemlélet előtérbe kerülését és elterjedését hozza magával. Az életrajzírás ókori, történeti gyökereiből kiinduló egyes szám harmadik személyű vizsgálati perspektívát pedig felváltja a többes szám használata (kollektív biográfia).

Impozáns összkép tárul elénk a könyv kézbevételekor és olvasásakor. A színvonalasan összeállított és logikailag jól felépített törzsanyag megírása egy 15 fős, nemzetközileg elismert életrajz-kutató csoport¹ nevéhez fűződik. A szerzők alaptémáikat sajátos történetírási tesztnek vetik alá: céljuk, hogy az egyes vizsgálati szakterületeken jelentős mennyiségű, releváns szakirodalmi forrásanyag felhasználásával körbejárják a biográfia nyújtotta funkcionális kereteket, és időszerű, a korszellemnek (*Zeitgeist*) megfelelő megismerési lehetőségeket tárjanak fel. Tematikájukban *szervesen illeszkednek ahhoz a nemzetközi trendhez*, amely az ún. „biográfiai fordulat” jegyében kezd kibontakozni immáron több mint három

¹ Többen közülük napjainkban is aktívan foglalkoznak életrajzírással, és munkatársak a groningeni székhelyű Biográfiai Intézetben.

évtizede. Az új változtatási kezdeményezés az egyéni életrajzirás reflektorfénybe állítására irányul tudományos szintéren. Alapvetően azon a felismerésen alapul, amely a korábbi lineáris történetírást eleve elhibázottnak tartja, és mereven elutasítja a születéstől halálig tartó, tulajdonképpen a fikció és a realitás (fiktum és faktum) valamely hasznos keverékéből (önkéntesen kiragadott élettörténeti eseményekből, értelmezésekből) képzett életrajzok összeállítását. Ugyanis nemcsak az ily módon elkészült írások, hanem még a velük szemben támasztott kritikai megfogalmazások is eltorzítják a valóságot.

Az új biográfiai trendben az egyéni dimenziók, az egyedi esetek egzakt megragadása válik központi tényezővé, az életrajzkutatások módszertani szisztematizálása mind a vizsgálatok előkészítése, lebonyolítása, mind az adatok értelmezése szintjén *kvalitatív kutatómódszertanban használható támpontokat kap* (pl. korabeli feljegyzések, naplók tartalomelemzése, narratívák lejegyzése, elemzése, megfigyelések felhasználása rögzített keretrendszerben). A különféle személyes emlékképek, emlényomok (engrams) élettörténetbe rendezése a történeti realitás talaján marad: az adott kornak megfelelő hiedelmeket, szokásokat, gondolkodást igyekszik figyelembe venni, és minél több releváns forrásanyag feldolgozására és kutatói értelmezésére törekszik. Gyakran az ikonográfia nyújtotta lehetőségeket is igénybe veszi az adatok alaposabb kibontásához, megismeréséhez. Hiányosan feltárt élet-törödékek kapcsán sem használ megalapozatlan fiktumokat, inkább kiemeli az életrajzi hézagok tényét, és kényesen ügyel a források alapján történő előrehaladásra. Fontos szemléletbeli változás még, hogy a vizsgált személy életrajza egyéni, egymásba fonódó aktivitássorozatokat feltételez. Nem tekinthető lezárt egységnek tehát egyik életrajzi szakasz sem, hiszen

a különféle élettevékenységek ellátásakor a főhős (protagonist) egyidejűleg más és más szerepekben jelenik meg, különböző kölcsönhatásoknak van kitéve, a megélt tapasztalatok pedig beépülnek a további életébe és hatást gyakorolnak rá. A szerzők részletesen illusztrált példákon keresztül mutatnak be olyan kiemelkedő történelmi személyeket, akiknek más és más területen való párhuzamos szerepvállalásai, státuszai jelentősen meghatározták kortársaik életét, illetve a korszak megítélését. Ilyen pl. a Holland Nyugat-indiai Társaság létrejötte és működése (XVII. század; Henrich Carloff; szerepei, státuszai: ügyvezető, parancsnok, kormányzó, ügyész, írnok, befektető). Idesorolható a holland Guelder megye felvirágoztatásának története (XVI. század; Reyner van Dorth; szerepei és státuszai: nemes, férj, családapa, hűbérbirtokos, régiséggyűjtő, genealógus). Nagyon tanulságos jelenségeket és összefüggéseket mutat a holland belpolitikai párbeszéd, politikai kultúra megújításának története a II. világháború után (XX. század; Jelle Zijlstra; szerepei, státuszai: közgazdász, szakértő, vezető, politikus, miniszter, tudós, elnök). Mindhárom példa esetében a személyek egyéni adottságaiban, szerepkészletében, kapcsolatrendszerében fellelhető lehetőségek kedvező élethelyzetekben kerülnek kiaknázásra. A háttérben a nemzetközi biográfiai kontextusban használt, az élet sokszor láthatatlan velejárójaként (*invisible concomitant*), továbbá hajtóerejeként (*impetus*) emlegetett tényezők húzódnak meg.

Az egyéni dimenziók, az egyediség meghatározottsága mellett a történelmi cselekvőség (*historical agency*) előtérbe kerülése érdemel még külön figyelmet. Az életrajzírók számára a történelmi cselekvőség szabadsága különféle *dinamikus kvalitatív idő- és térrnyitások létrehozását teszi lehetővé releváns tartalmakkal*, amelyek a kutatói döntések alapján homogén, heterogén, to-

vábbá redukált adathalmazokból képesek n-dimenziójú (különböző relevanciájú, méretű, felbontású, horderejű életrajzi folyamatképek) formájában láttatni a vizsgálati személyek életútjának egyedi jellemzőit és tulajdonságait. Itt nem paradigmatisz személyekhez köthető kuriózumok, meglepő életrajzi fordulatok, mélyrétegen meghúzódó titkok mindenáron történő felfedéséről van szó. Sokkal inkább a fókuszba került életút sokszínű, konkrét életrajzi processzusokban megnyilvánuló valóságselemeinek többféle vizsgálhatóságáról, összefüggésszerű vizsgálati perspektíváiról, illetve ezek tudományos kontextusokban érvényesíthető és megjeleníthető létjogosultságáról. A biográfiai fordulat köré szerveződő könyv tartalmi korpusza ehhez a logikai menethez illeszkedik: speciális vizsgálati eljárásokról és megoldásokról olvashatunk nemzetközi kitekintésben, közülük valamennyiben megfigyelhető az alanyok egyszerre több látószögéből történő bemutatása és jellemzése, különböző tulajdonságokkal történő felruházása (többszemponúság). A nemzetközi trend jegyében született írások ezért új életrajzi koncepciókról, megközelítésekről, perspektívákról, interpretációkról, addig még be nem töltött életrajzi űrök, hézagok kitöltéséről stb. szólnak: nemcsak a vizsgálati személyeik egyediek, hanem az őket vizsgáló, körük épülő, rájuk fókuszáló teoretikus és kutatás-módszertani háttér is.

A kutatói szubjektivitás, valamint további torzító hatások minimalizálása érdekében számos garanciális (non bias) elemet szükséges beépíteni az egyéni életrajzírás munkafolyamatába, különösen a narratív jellegű vizsgálati eszközök esetében. Az elbeszélte történelem (Oral History) elnevezésű módszer alkalmazásakor a kutatónak a vizsgálat előtt, közben és után számos problémával kell szembenéznie. Rendkívül alaposan szükséges körbejárnia a vizsgálat

tárgykörét előzetesen, mielőtt az alany kiválasztására és az interjúra sor kerülne. Ily módon több szempontú látásmód birtokába jut az adott tárgykörben. Ezt követően, az interjúalany és interjúkészítő interaktivitására alapozó módszer keretében, az elhangzott történeti emlékeket azonosítja és elhelyezi a kutatási anyagába. Előfordulhat, hogy az egyes emlékezeti fragmentumokat szélesebb és összefüggéseiben bonyolultabb történeti kontextusba képes helyezni, mint megszólított alanya. A bizonytalanságok csökkentése érdekében újabb személyeket vagy írott forrásdokumentumokat vonhat be a munkájába mindaddig, amíg meg nem bizonyosodik a körvonalazódó (egykori) valóságmetszetek helytállóságáról.² A kutató helyzete rendkívül nehéz: több szempontból is értékelhető adatokat szükséges beazonosítani, gyűjtenie és szűrnie az interjúalany(ok) által elbeszélte történetek alapján. A narratívák felszínre hozzák a saját nézőpontot, illetve az egyéni értékrend tükrében megfogalmazható perspektívákat, értékeléseket egy harmadik személy életrajzáról, illetve annak részleteiről. A kutatási logikának, szakterületi relevanciának megfelelő adatrendezést, elemzést és kiértékelést tovább nehezíti a tér-és idődimenziók problematikája, hiszen nyilvánvalónak tűnik, hogy a mintavételi eljárás során nem csak és kizárólag retrospektív jellegű adatok birtokába juthatunk. Az egyszerre több dimenzióban gondolkodni képes, kvalitatív szemléletű kutatói megoldásokra tehát a narratív jellegű vizsgálati eszközök alkalmazásakor kiemelten fontos szerep hárul. A könyv szerzői ezt a problémahalmazt is kiválóan megoldják munkáikban. A többszemponús vizsgálati alternatívákra történő kutatói támaszkodás, a körütekintő, kiterjedt,

² Természetesen az Oral History a biográfiai kutatások során nemcsak módszerként, hanem már meglévő forrásanyagként is megjelenhet.

változatos forrásfelhasználás általi valóságmetszetek láttatása, a minél több garanciális elem kutatói munkába történő beépítése új, kvalitatív dimenziókat nyitott és nyit meg az életrajzírás területén. Nem feltétlenül csak és kizárólag az újszerű, jövőbeli tartalmi és módszertani megoldásokra gondolhatunk. Nagyon tanulságosak például azok a gondolatok, amelyek

a kollektív biográfia keretében született munkákból emelnek ki utólag egyéni életrajzokat, és teszik azokat a vizsgált személy oldaláról megvilágítva közkinccsé. Ezek a korrekciós műveletek újszerű összehasonlítások és értelmezések keresztmetszetébe helyezhetnek történelmi személyeket és eseményeket egyaránt.